roč. 72, 2025, č. 5

HABAJ, Michal – HUČKOVÁ, Dana, ed.: MEDZIPRIESTORY MODERNIZMU. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2024. 319 s.

Lucia Kvočáková

DOI: https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.5.10
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7877-3706
Open Access: Licensed under Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY 4.0)

Výskum modernizmu sa v posledných rokoch citeľne posunul a priebežne nanovo zhodnocuje svoje základné východiská. Hýbu sa hranice disciplín, spochybňuje sa periodizácia, namiesto hierarchickej osi centrum – periféria sa uplatňuje obraz siete, v ktorej výmeny, kontakty a previazanosti umožňujú čítať konkrétne prejavy modernizmu v jednotlivých prostrediach bez predsudku oneskorenia či napodobňovania. Tento posun nás učí hľadať práve tie rozhrania, kde sa mení význam týchto prejavov, ale aj kritériá, podľa ktorých ich hodnotíme.

Do takto preformulovaného výskumného rámca prirodzene zapadá aj publikácia *Medzipriestory modernizmu*. Neponúka ďalšiu variáciu na ustálený kánon, ale využíva pojem *medzipriestorov* ako pracovný nástroj na sledovanie prienikov, prelínaní a paradoxných spojení v slovenskej literatúre rokov 1900 – 1948. Editori Michal Habaj a Dana Hučková v úvode explicitne rámcujú knihu v kontexte súčasných revíznych debát (geomodernizmus, regionálne a semiperiférne modernizmy), s dôrazom na „priesečník kozmopolitných a národných ašpirácií“ (strana 8).

Modernizmus chápu ako dynamickú sieť, ktorá vzniká na hraniciach žánrov, poetík či ideologických rámcov. *Medzipriestory* fungujú ako analytický nástroj, vďaka ktorému sa dajú sledovať napätia medzi tradíciou a inováciou, populárnou a vysokou kultúrou, programom a jeho konkrétnou realizáciou. Východiskom je predpoklad, že charakter slovenského modernizmu je pluralitný a heterogénny, a práve preto je potrebné skúmať ho prostredníctvom jeho „prechodov a prienikov“, kde dochádza k „interakciám a vrstveniam“, ktoré sú „špecifickým príznakom situácie a vývinu slovenského literárneho modernizmu prvej polovice 20. storočia“ (strany 8-9).

Medzipriestory modernizmu sú výstupom grantového projektu vedeného M. Habajom a prirodzene nadväzujú na predchádzajúci zväzok z roku 2019 *Modernizmus v slovenskej literatúre (1900 – 1948). Podoby, tendencie, aspekty*, ktorý editovali tí istí zostavovatelia. Hoci ide o dva samostatné projekty a editori v úvode predchádzajúcu publikáciu nespomínajú, spája ich vnútorná logika. Kým prvý zväzok mapuje modernizmus v tematickej, žánrovej, obrazovej a inštitucionálnej rovine, *Medzipriestory modernizmu* sa sústreďujú na dynamiku prechodov, prienikov a kontaktov – teda na to, čo vzniká medzi tradíciou a inováciou, individuálnym a kolektívnym, lokálnym a transnacionálnym. Jednotná vizuálna úprava oboch kníh tento pocit kontinuity ešte posilňuje a jasne naznačuje, že ide o premyslené pokračovanie dlhodobejšieho výskumu modernizmu v slovenskej literatúre.

Koncepcia zväzku je prehľadná a pritom priepustná, texty sú rozdelené do troch blokov (I. moderna, II. avantgardy, III. rozhra-

nia). Pokrývajú obdobie rokov 1900 – 1948 a umožňujú, aby *medzipriestory* pracovali vo vnútri jednotlivých štúdií ako analytický režim.

Prvý blok textov sa venuje literárnej moderne z viacerých uhlov pohľadu. Tomáš Horváth (*Modernistické literárne sny, halucinácie, šialenstvá a iná skutočnosť*, strany 18-51) ukazuje, že modernistická próza buduje fikčný svet na „psychickej realite" (strana 19) postavy, kde sa mieša empirické, nevedomé, snové i transcendentné, čím polemizuje s realistickým pozitivizmom. Vnútorná realita vytvára model, ktorý reorganizuje pravidlá fikčného sveta, a preto sa v modernistickej próze tak často objavujú sny, halucinácie a iná skutočnosť. Autor pracuje so širším európskym kontextom a poukazuje na dobové filozofické trendy, akými boli fenomenalizmus, individualizmus či solipsizmus, ktoré tvorili akési podhubie, formujúce modernistické fikčné svety. Tento obrat dokladuje na príkladoch európskych autorov (Stanisław Przybyszewski, Édouard Dujardin, Ladislav Klíma, Rémy de Gourmont). Do tohto širšieho európskeho rámca zasadzuje štúdia aj slovenský modernizmus. V textoch viacerých autorov (Ivan Krasko, Ján Hrušovský, Ivan Minárik, Vlado Wagner a iní) identifikuje a analyzuje motívy modernistickej reprezentácie sveta, pričom dospieva k záveru, že hoci je slovenská modernistická próza menej „onirická, halucinačná, fantastická a okultná" (strana 50) než česká či poľská, aj v nej nachádzame motívy presahujúce empirickú skutočnosť. Súbežne v nej môžeme sledovať aj prelínanie modernistickej psychickej reality s postupmi populárnej literatúry, ktoré tak vytvárajú osobitý medzipriestor.

Do širšieho kontextu zasadzuje svoju štúdiu aj D. Hučková (*Modernistická ars poetica a kategória dvojznačnosti*, strany 52-76). Zameriava sa na modernistickú ars poetica v programových a autoreferenčných básňach začiatku 20. storočia, konkrétne v *Poetike starej lyriky* Ivana Kraska a v básni Vladimíra Roya *Jak kebych dvoje duší mal*... Ukazuje, že sebadefinícia básnikov sa v týchto textoch stáva nástrojom nielen poetologickej reflexie, ale aj konštruovania modernistického subjektu. Tu nachádza medzipriestor v kategórii modernistickej dvojznačnosti, ktorá sa u oboch autorov prejavuje odlišne. U Kraska ako hodnotová polemika medzi „starým" a „novým", u Roya ako psychologické napätie a rozštiepenie subjektu.

Nasledujúce dva texty v bloku moderny sú už lokálnejšie orientované interpretačné štúdie. Práca Barbory Zlejšej (*Prelínanie ako tvorivý princíp. Prózy Štefana Krčméryho*, strany 77-101), ktorá novým čítaním lyrických próz Štefana Krčméryho z tridsiatych rokov ukazuje, že ich kľúčovým tvorivým princípom je prelínanie, a to medzi poéziou a prózou, medzi autorovou estetickou reflexiou a jeho umeleckou praxou a tiež medzi tvorbou a literárnohistorickým myslením (strana 79). Týmto rámcom legitimizuje dnes skôr okrajovo vnímanú prozaickú časť diela ako nositeľku modernistického gesta.

Matej Masaryk (*Hranice moderny v mestsky orientovaných prózach Jozefa Cígera Hronského*, strany 102-119) sa sústreďuje na hranicu moderny v mestsky orientovaných prózach vybraného prozaika. Analyzuje ju v troch rovinách (postavy, rozprávanie, časovosť) a ukazuje, že aj tam, kde sa modernistická poetika javí dominantná, prežívajú myšlienkové a poetické rezíduá tradície. U Hronského je mesto laboratóriom moderny, no lokálne literárne kódy a očakávania spôsobujú, že každý výpad k modernistickému experimentu naráža na jeho ukotvenie v tradícii. Preto M. Masaryk interpretuje mestské texty J. Cígera Hronského ako priestor ambivalencie a významovej efemérnosti.

Druhý blok textov (II. avantgardy) sa sústreďuje na medzivojnovú literatúru a predovšetkým na davistov. Otvára ho M. Habaj (*DAV a poetizmus. Medzi odmietnutím a prijatím: poetizmus v diskusii a tvorbe davistov (1924 – 1925)*, strany 122-151) analýzou vzťahu davistov a poetizmu. Spresňuje periodizačný stereotyp, podľa ktorého sa poetizmus v pros-

tredí DAV-u prejavil až ako oneskorený jav druhej polovice dvadsiatych rokov, a ukazuje, že oscilácia medzi odmietnutím a tvorivým prijatím poetizmu bola prítomná u davistov už v rokoch 1924 – 1925, pričom stopy nachádza v programových textoch aj v samotnej tvorbe.

Davistom sa venuje aj štúdia Martiny Péterovej (*Na vlnách davu. Ku kolektivizmu davistov v polovici dvadsiatych rokov 20. storočia*, strany 152-169), zacielená na koncept kolektivizmu v polovici dvadsiatych rokov, ktorý autorka interpretuje ako osobitý antropologický medzipriestor sprostredkujúci napätie medzi jednotlivcom a anonymným davom. Na umeleckej a publicistickej tvorbe vybraných autorov DAV-u ukazuje, že tento priestor nevzniká iba ako abstraktná ideová konštrukcia, ale formuje sa v konkrétnych textoch davistov, kde sa prelína estetická poetika avantgardy s politicko-agitačnou rétorikou. Kolektivizmus tu funguje ako hraničná zóna, ktorá na jednej strane podnecuje estetické experimenty s obrazom kolektívneho subjektu a na druhej strane slúži ako nástroj politickej mobilizácie.

Prípadovou štúdiou románu *Víťazný pád* Petra Jilemnického, ktorá uzatvára blok avantgardy, ostáva v okruhu davistických autorov aj Zuzana Kubusová (*Premeny postavy a priestorové kontrasty ako indikátor prelínania ideových a estetických konceptov v románe Petra Jilemnického Víťazný pád*, strany 170-189). Sleduje štyri modifikácie hlavnej postavy románu a ukazuje, ako sa v nich strieda sociálne podmienený typ s expresionistickými a poetistickými štylizáciami. Zdôrazňuje tiež dôležitosť úlohy, ktorú v románe zohráva priestorová dichotómia. Na jednej strane konkrétna sociálna realita Kysúc, na strane druhej imaginatívny priestor. Z. Kubusová dospieva k záveru, že *Víťazný pád* nemožno redukovať len na expresionistické dielo, ako to dlho zdôrazňovala slovenská literárna história, ale že jeho nejednotný charakter formuje aj prítomnosť poetizmu, ktorý sa v texte uplatňuje popri expresionizme.

Záverečný blok rozhraní združuje texty, ktoré približujú priestory na pomedzí modernity a tradície či modernity a avantgardy. Karol Csiba (*[Ne]programovosť troch generačných publikácií – medzi modernitou a tradíciou*, strany 192-207) sa venuje analýze troch kľúčových generačných zborníkov (*Sborník mladej slovenskej literatúry*, 1924; *Almanach tretej literárnej generácie*, 1930; *Sborník najmladších slovenských autorov 1940*, 1941) na pozadí historického kontextu a dobovej reflexie, pričom rekonštruuje mieru, v akej vystupujú ako manifesty novej generácie. Ukazuje, že modernita sa v nich nerealizuje cez radikálne odmietanie predchádzajúcich tradícií, ale skôr cez dialóg s nimi. Nová generácia autorov nadväzuje na staršie hodnoty a formy, pričom ich aktualizuje alebo prehodnocuje.

Dagmar Garay Kročanová (*K poetike básnických hier*, strany 208-229) sa sústreďuje na fenomén básnickej hry v slovenskej dramatickej tvorbe tridsiatych a štyridsiatych rokov 20. storočia, ktorý interpretuje ako žánrový hybrid stojaci na priesečníku lyriky a drámy. Tento typ textu sa vyznačuje lyrizáciou dialógov, fragmentárnou kompozíciou a posilnenou monologickosťou postáv. V dôsledku toho sa ťažisko presúva z dramatického deja na rytmus, obraznosť a symbolickú výstavbu, čím sa otvára priestor pre nové spôsoby vnímania dramatického textu. D. Garay Kročanová zároveň ukazuje, že tieto postupy nie sú izolovaným javom, ale prirodzene zapadajú do širších európskych modernistických tendencií, ktoré experimentovali s hranicami medzi žánrami.

Blok rozhraní uzatvára Martin Navrátil (*Tvorba najmladších predstaviteľov katolíckej poézie v kontexte modernizmu (1945 – 1948)*, strany 230-251) analýzou „vnútornej antinómie“ katolíckej moderny, ktorá prepája modernistický subjektivizmus s katolíckou „tendenciou objektivizovať svet a zameriavať sa na večné hodnoty“ (strana 230). Na príkladoch Jána Motulka, Vojtecha Mihálika, Miroslava Válka a Viliama Turčányho demonštruje, ako sa tieto dve roviny, teda otvo-

renosť modernistickým poetickým postupom a pevná konfesijná zakotvenosť, navzájom prelínajú, niekedy harmonicky, inokedy polemicky. Ukazuje, že u básnikov katolíckej moderny sa dynamicky krížila estetika modernizmu, predovšetkým reflexia „modernej skúsenosti" človeka (strana 249), a spirituálna katolícka identita, ktorá sa od moderny odlišovala alebo sa voči nej vyhraňovala.

Kniha je presvedčivá najmä tam, kde pojem *medzipriestorov* neostáva iba ako metafora, ale stáva sa účinným pracovným nástrojom interpretácie. T. Horváth ukazuje, že modernistická próza operuje v priestore „medzi" – v psychickej realite, ktorá spája empirické, snové a transcendentné roviny –, a práve odtiaľ vysvetľuje rozklad sujetu či posuny v pravidlách udalostí a postáv. D. Hučková zasa dokazuje, že programové básne netreba vnímať iba ako programové texty nástupu generácie, ale ako médiá sebadefinície, kde sa autorská prax prelína s literárnym programom. V bloku textov venovaných avantgardám sa model *medzipriestorov* najlepšie ukazuje tam, kde sa sledujú prenos, preklad alebo adaptácia poetických impulzov (poetizmus) z jedného prostredia do druhého (M. Habaj) i v antropológii davu ako hraničného priestoru medzi indivíduom a kolektívom (M. Péterová). V časti venovanej rozhraniam sa pojem *medzipriestorov* konkretizuje v žánrových experimentoch (D. Garay Kročanová) alebo v krehkej rovnováhe medzi modernistickou senzibilitou a náboženskou identitou (M. Navrátil). Silnou stránkou publikácie je, že editori svoju metodologickú voľbu uplatňujú dôsledne a s vnútornou logikou. Pojem *medzipriestory* tu neslúži ako efektný slogan, ale ako jednotiaci princíp, ktorý dodáva knihe koncepčnú celistvosť. Vďaka tomu sa do popredia dostávajú texty a témy doteraz považované za marginálne, pričom kniha dokáže ponúknuť revíziu či reinterpretáciu kánonu bez pátosu prevratných gest.

Nie všetky štúdie však pracujú s pojmom *medzipriestorov* rovnako dôsledne. V syntetizujúcich alebo generačne mapujúcich príspevkoch zostávajú *medzipriestory* skôr orientačným rámcom než explicitne rozpracovaným analytickým nástrojom. To sa dá samozrejme vysvetliť rozdielnou optikou autorov a tiež aj tým, že jednotlivé príspevky fungujú skôr ako samostatné sondy do konkrétnych problémov než ako systematicky nadväzujúce kapitoly jednej kolektívnej monografie. Tento otvorený, mozaikový charakter má svoje výhody, umožňuje rozmanitosť prístupov a perspektív, no zároveň oslabuje metodickú jednotnosť zväzku a ukazuje, že potenciál kľúčového pojmu *medzipriestorov* nebol využitý vo všetkých štúdiách s rovnakou hĺbkou a presvedčivosťou.

V ďalšom výskume by zväzok mohla obohatiť aj ucelenejšia rodová a menšinová perspektíva. Koncept *medzipriestorov* by sa dal plodne rozšíriť o problematiku ženského autorstva, reflexiu menšinových identít či skúmanie periférnych čitateľských okruhov, ktoré by vniesli ďalšie vrstvy významu a rozšírili chápanie modernizmu ako viacrozmerného a mnohovrstevného javu. Ide o oblasti, ktoré sa v knihe spomínajú len okrajovo alebo vôbec, hoci práve ony by mohli ukázať nové podoby napätia a prelínania napríklad medzi dominantnou kultúrou a marginálnymi hlasmi. Tieto výhrady však nechápem ako slabiny projektu, skôr ich vnímam ako možnosti jeho pokračovania a potvrdenie vlastného apelu editorov na pluralitu a heterogenitu ako základný rámec skúmania modernizmu.

Medzipriestory modernizmu je zväzok, ktorý pracuje s pojmom *medzi* s presnosťou, dôslednosťou a bez zakomplexovanosti voči európskemu kontextu. Editorom sa darí presvedčivo ukázať, že modernizmus v slovenskej literatúre rokov 1900 – 1948 sa nerodí v opozícii k tradícii, ale v jej prienikoch, prestupoch a neraz aj paradoxných splynutiach. Modernizmus tu vystupuje ako lokálny variant širšieho transnacionálneho fenoménu, ktorý musí prejsť skúškou miestnej sociálnej reality a zvládať napätie medzi kozmopolitným univerzalizmom a národným zakotve-

ním. Pojem *medzipriestorov* tak funguje ako metodologický princíp schopný otvárať nové perspektívy.

Na záver by som ešte dodala, že hodnotu zväzku významne posilňuje aj starostlivá editorská práca – jasná a premyslená štruktúra, register, resumé či disciplinovaná terminológia, ktorá nepôsobí samoúčelne, ale vytvára spoločný jazyk celej knihy. Celkový dojem dotvára kvalitná grafická úprava, vďaka ktorej pôsobí zväzok nielen odborne presvedčivo, ale aj reprezentatívne.

JUDr. et Mgr. Lucia Kvočáková, Ph.D. et Ph.D.
Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v. v. i.
Husova 352/4
110 00 Praha 1
Česká republika
E-mail: kvocakova@udu.cas.cz